

ლელა მიქაბერიძე ვაჟა ჩიორელიძე

აპოლონ ქუთათელაძის სახელობის თბილისის სახელმწიფო სამხატვრო აკადემია

რესტავრაცია-კონსერვაცია და საგამოფენო სტანდარტი

არქეოლოგიური წარმოშობის ექსპონატების დაზიანება მრავალგვარი შეიძლება იყოს. ხშირად ნიადაგიდან ამოღებული ნივთები ისეთ მდგომარეობაშია, რომ რესტავრაცია/კონსერვაციის შემდეგაც რთულია მათი თავდაპირველი სახის აღქმა. მექანიკურად დაზიანებულ კერამიკულ ჭურჭელს ხშირად აკლია ფრაგმენტები, ამიტომ მათი ფორმის სრულად აღდგენა შეუძლებელი ხდება. მოჭიქული ჭურჭლის შემთხვევაში შეიძლება ჭიქური იყოს დაზიანებული და დაბინძურებული. ასეთ შემთხვევაში ვერ ხერხდება დატანილი გამოსახულების სრულად და ნათლად აღქმა. მინის ჭურჭელზე არსებული გაუმჭვირვალე ირიზაციის ფენა შესაძლოა სრულად ფარავდეს ნივთის ზედაპირს და აძნელებდეს ფერის, ფაქტურის და სხვა მახასიათებლების აღქმას.

მსოფლიოს წამყვან საკონსერვაციო ცენტრებში რესტავრაცია-კონსერვაციის განსხვავებული მიდგომები შეიძლება იყოს დანერგილი, თუმცა ზოგადი პრინციპები მაინც საერთოა. ჩვენს რეალობაში ძალიან ხშირია მაგალითები, როცა ამ პრინციპების არცოდნა ან იგნორირება გარკვეულ სირთულეებს ქმნის. სამწუხაროდ, ხშირია შემთხვევები, როცა მუზეუმის ან ფონდების ხელმძღვანელები რესტავრატორ-კონსერვატორებისაგან ითხოვენ ექსპონატებისათვის მბრწყინავი სიახლის დაბრუნებას, კერამიკის ნივთების შემთხვევაში ყველა ბზარის შევსებას და ტონირებას, ლითონის ზედაპირის სრულ წმენდა-გაპირიალებას და ა.შ. ამის შემდეგ რესტავრატორებს უწევთ იმის ახსნა, თუ რატომ ვერ შესრულდება მათი მოთხოვნა. ხშირად კი ეს ახსნა თავის მართლებაშიც გადადის. ერთი მხრივ, აუცილებელია შევინარჩუნოთ ნივთის თავდაპირველი სახე, მისი სიძველის იერი, ზედნაღები ფენის დამცავი ფუნქცია, ზედაპირზე არსებული ინფორმაცია (რომელიც შესაძლოა მნიშვნელოვანი აღმოჩნდეს კონტექსტის კვლევაში). მეორე მხრივ, შესაძლოა, ზედნაღები ფენის გამო, ვერ აღიქმებოდეს ობიექტის სრული მხატვრული სახე, მისი ვიზუალური მახასიათებლები. ამ შემთხვევაში, დგება იმის აუცილებლობა, რომ მიღებული იქნას ინდივიდუალური გადაწყვეტილება. თუმცა, ვინაიდან გადაწყვეტილებას კონკრეტული ადამიანი იღებს თავისი შეხედულებების, გემოვნების და სხვა მომენტების გათვალისწინებით, არ არსებობს გარანტია, რომ გადაწყვეტილება სწორი იქნება და შემდგომში არ გამოიწვევს პრობლემებს.

როდესაც მსგავს სიტუაციაში გადაწყვეტილებას იღებს რესტავრატორი, ის აუცილებლად ითვალისწინებს ნივთის დაზიანების ხარისხს, სტრუქტურულ მდგომარეობას, გამოსაყენებელი მეთოდების და მასალის შექცევადობას და ამის შემდეგ მიდის გარკვეულ მოსაზრებამდე. ცნობილი და მიღებულია მიდგომა, რომლის მიხედვითაც, თუ ობიექტს სასიცოცხლოდ არ ესაჭიროება გამაგრება, ფორმის აღსაქმელად არ არის აუცილებელი ნაკლები ადგილების შევსება და ა.შ. უმჯობესია, განხორციელდეს ნაკლები ჩარევა. ნებისმიერი ნივთის სტრუქტურაში ზედმეტი ინტერვენცია, ზედმეტი დანამატი წებოს თუ შემავსებლის სახით იწვევს ნივთის დამძიმებას, რამაც შესაძლოა მისი სტრუქტურული დაზიანება გამოიწვიოს. რაც შეიძლება ნაკლები მანიპულაციისა და მასალის დამატებაა საუკეთესო გამოსავალი, ვინაიდან რეალურად არ არსებობს ბოლომდე შექცევადი მეთოდი ან მასალა. ყოველი შეხება ტოვებს ექსპონატზე კვალს.

ამ საკითხთან დაკავშირებით შეგვიძლია მოვიყვანოთ მაგალითიც. რამდენიმე წლის წინ აპ. ქუთათელაძის სახელობის თბილისის სახელმწიფო სამხატვრო აკადემიის მცირე ხელოვნების ნიმუშების სა-რესტავრაციო-საკონსერვაციო ლაბორატორიაში, ერთ-ერთი რეგიონული მუზეუმიდან შემოვიდა ბრინჯაოს დაზიანებული სატრყელი (სურ. 1). მუზეუმიდან მოწოდებული წინასწარი ინფორმაციის თანახმად, ექსპონატი იყო მხოლოდ მექანიკურად დაზიანებული და საჭიროებდა ფორმის აღდგენას. თუმცა ვიზუალური დიაგნოსტიკის შემდეგ აღმოჩნდა, რომ ის უკვე იყო ადრე რესტავრირებული: სარტყელის

ფორმის თითბრის ბადეზე დატანილი იყო გაურკვეველი სახის ტონირებული პოლიმერული მასა (სურ. 2, 3). ბრინჯაოს სარტყლის ორიგინალი ფრაგმენტები კი ფრაგმენტულად „ფაზლის ნაწილებით“ იყო ჩასმული მასში. შემავსებელი ნივთიერება გამოირჩეოდა სიხისტით. მექანიკურმა დაზიანებამ გამოიწვია ორიგინალი ფრაგმენტების სხვა არეებში დაზიანება. საზოგადოდ, როცა მსგავსი შევსებები კეთდება სამუზეუმო ექსპონატებზე, მაკავშირებელი ნივთიერების შერჩევას აუცილებელია გათვალისწინებული იქნეს რამდენიმე ფაქტორი: ადვილად შექცევადობა, ორიგინალ მასალასთან შედარებით ნაკლები სიხისტე, ვიზუალურად გარჩევადობის შესაძლებლობა. ეს ნიშნავს, რომ საჭიროების შემთხვევაში, შემავსებელი ნივთიერება ადვილად უნდა გაიხსნას რომელიმე გამხსნელში, მაგალითად, ძირს დაგდების შემთხვევაში, უნდა მოხდეს ნივთის დაშლა და არა ახალ ადგილებზე დამტვრევა, აუცილებელია შეგვძლოს ვიზუალურად გავარჩიოთ ორიგინალი ზედაპირი შემავსებლისგან. როგორც აღმოჩნდა, ზემოთხსენებული სარტყელი ძირს დავარდნისას დაიმტვრა ახალ ფრაგმენტებად. შემავსებელი ნივთიერება დეფორმირებული იყო და ვცადეთ მისი დარბილება, რაც შეუძლებელი აღმოჩნდა წყლის, სპირტის და აცეტონის გამოყენებით. და ბოლოს, აღმოჩნდა, რომ მუზეუმის თანამშრომლები დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ სარტყელი მანამდე არასდროს ყოფილა რესტავრირებული და ასეთი სახით მოხდა მისი სამარხიდან ამოღება. მსგავსი სარტყელების გამოსაფენად ბევრ ქვეყანაში დანერგილია უბრალო გრაფიკული რეკონსტრუქცია, რომელიც თან ერთვის ფრაგმენტულ ექსპონატს და შესაძლებელს ხდის მის სრულად აღქმას (სურ. 4).

აქვე უნდა მოვიყვანოთ კიდევ ერთი მაგალითი: საქართველოს ერთ-ერთი რეგიონული მუზეუმისგან რამდენიმე ხნის წინ გადმოგვცა ექსპონატების ჯგუფი, რომელიც, მათი თქმით, საჭიროებდა ზედაპირულ წმენდას და კონსერვაციას. აღმოჩნდა, რომ გადმოცემული ექსპონატების უმრავლესობა წარმოადგენდა ე.წ. ფრაქუს ტექნიკით დამზადებულ ნივთებს. ხსენებული ტექნიკა გულისხმობს ლატუნის შენადნობისაგან დამზადებული ნივთების მოვერცხვლას გალვანიზაციის მეთოდით. ამ შემთხვევაში, ვერცხლის ფენა, როგორც წესი, მაქსიმუმ 1 მმ-ის სისქით არის წარმოდგენილი. ხსენე-

ბული ნივთების შემთხვევაში, ზედაპირი დაფარული იყო ვერცხლის ოქსიდის ნახევრად გამჭვირალე რუხი ფერის ნაღებით. აღნიშნული ნაღები არ აზიანებდა ექსპონატების სტრუქტურას, პირიქით, ასრულებდა ერთგვარი დამცავი ფენის ფუნქციას. ის არ ართულებდა ნივთების მხატვრული სახის აღქმას, პირიქით – უფრო მუქი ფერის ზედაპირული ნაღების წყალობით, მათი მოდელირების თავისებურებები უფრო კარგად აღიქმებოდა ღრმა დრაპირებებსა და დეკორატიულ რელიეფებში. ნაღების სრული მოშორება, რა თქმა უნდა, შესაძლებელი იყო, მაგრამ, გადავწყვიტეთ მისი მხოლოდ შემსუბუქება და შემდეგ კონსერვაცია. ასეთი ნივთების შემთხვევაში, გასათვალისწინებელია, რომ მათი ხშირი გაწმენდა-გაპრიალებით ვანადგურებთ სიძველის იერს (რაც მათ ფასულის ხდის) და თანდათანობით ვაშორებთ ვერცხლის ფენას (შედეგად მივიღებთ ლატუნის მოყვითალო მქრქალ ზედაპირს).

ჩვენი ქვეყანა რომ საკმაოდ მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს მსოფლიო კულტურული მემკვიდრეობის რუკაზე უდავოა. თუმცა, მიღებულ სტანდარტებთან მიახლოება მტკივნეული თემაა. ექსპონატების შენახვა-მოვლის, მათი მდგომარეობის შეფასების და სარესტავრაციო-საკონსერვაციო ჩარევის საჭიროების განსაზღვრის საკითხი განსაკუთრებით მწვავედ დგას რეგიონულ მუზეუმებში, სადაც სხვადასხვა მიზეზის გამო, ფაქტობრივად ყველა კრიტერიუმი დარღვეულია.

გასათვალისწინებელია, რომ პატარა მუზეუმებს არ აქვთ საკუთარი რესტავრატორ-კონსერვატორის ყოლის ფუფუნება, რომელიც შეაფასებს რისკებს, შეიმუშავებს რეკომენდაციებს და შემდეგ განახორციელებს ქმედით ღონისძიებებს სავალალო შედეგების თავიდან ასაცილებლად ან შესაძლებელად მაინც. ამდენად, დგება ეფექტური კომუნიკაციის აუცილებლობის საკითხი მუზეუმებსა და იმ ორგანიზაციებს შორის, რომლებსაც შეუძლიათ კონსერვაციის მიმართულებით კონსულტირება და რეკომენდაციების გაცემა.

უკანასკნელ წლებში მსოფლიოს წამყვანი მუზეუმები გადავიდნენ მენეჯმენტის ახალ ფორმაზე¹, რომელიც გულისხმობს რისკების მართვის ხუთ

¹ https://www.researchgate.net/publication/241735955_The_conceptual_roots_of_modern_museum_management_dilemmas

საფეხურს. ესენია: ძეგლის კონტექსტის დადგენა, რისკების იდენტიფიკაცია, რისკების ანალიზი, რისკების შეფასება და რისკების მართვა²³.

მოცემულ საკითხს შევხვით იმისთვის, რომ დავინახოთ სად არის, რომელ საფეხურზეა რესტავრატორ-კონსერვატორის ჩარევა საჭირო და რისი გავლენა შეუძლია მას. საფიქრებელია, რომ კონსერვატორის აქტიური მონაწილეობა მიზანშეწონილი იქნება რისკების იდენტიფიკაციის, ანალიზის და შეფასების საფეხურებზე. ხოლო რისკების მართვის ეტაპზე რეკომენდაციების შემუშავებაც საკმარისია. კულტურული მემკვირდეობის მატერიალური ძეგლებისა და სამუზეუმო ფასეულობების შენახვა-დაცვისას რისკების იდენტიფიკაცია ალბათ ძნელი იქნება მასალისა და ტექნოლოგიის ღრმა ცოდნის გარეშე. რისკების გაანალიზებასა და შეფასებაშიც მნიშვნელოვანია კონსერვატორისა და მუზეუმის ფონდის მცველის ან მმართველის ერთობლივი მუშაობა და საერთო დასკვნების გაკეთება. რისკების მართვა, რაღა თქმა უნდა, უმეტესწილად, ეკისრება ფონდის მცველს, თუმცა ეს შეუძლებელი იქნება კონსერვატორის რეკომენდაციების გარეშე.

კიდევ ერთი ქმედითი ნაბიჯი შესაძლოა საერთო სამუზეუმო სტანდარტის შექმნა იყოს, სადაც ძალიან მკაფიოდ იქნება გაწერილი ამა თუ იმ საჭიროებისას ღონისძიებების ზოგადი პროტოკოლი. საერთო სტანდარტის არსებობის შემთხვევაში, მუზეუმების თანამშრომლებს და რესტავრატორ-კონსერვატორებს აღარ მოუწევთ ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის საფუძველზე მნიშვნელოვანი, მაგრამ სუბიექტური და ერთპიროვნული გადაწყვეტილებების მიღება.

LELA MIKABERIDZE
VAZHA CHITORELIDZE

Apollon Kutateladze Tbilisi State Academy of Art

RESTORATION, CONSERVATION, AND THE EXHIBITION STANDARDS

The world's leading conservation centers may introduce different approaches to the restoration and conservation however, they still share the common general principles. Our reality is full of examples when lack of knowledge about them creates certain difficulties. When a restorer makes a decision, he should take into account degree of damage of the item, its structural conditions, the reversibility of the used methods and materials. One must note, that small museums do not have the luxury of having their own restorer and conservator, who will be able to assess the risks, develop recommendations and then take effective measures to prevent or at least mitigate the disastrous consequences. Therefore, effective communication between the museums and organizations that can provide advice and make any recommendations on conservation is of an essential character.

² https://www.researchgate.net/publication/303740497_The_sustainable_management_of_museums_An_Italian_perspective

³ https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM_ITC_handbook_spring_2016.pdf

1. ბრინჯაოს სარტყელი (ფოტო რესტავრაციამდე)
A bronze belt (photo was taken before restoration)

2. ბრინჯაოს სარტყელის შემაჯსებელი ნივთიერება

The filler of the bronze belt

3. ბრინჯაოს სარტყელის რეკონსტრუქციისთვის გამოყენებული თითბერის ბაღე
The brass net used for reconstruction of the bronze belt

4. ბრინჯაოს სარტყელი, ეტრუსკული ხელოვნების მუზეუმი, რომი (იტალია)
A bronze belt from the Museum of Etruscan Art, Rome (Italy)